

Горбенко Д. А. – науковий співробітник групи з питань інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, здобувач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

ФАКТОРИ ТА ОБСТАВИНИ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ФОРМУВАННЮ ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Пріоритетним завданням суспільства є турбота про підростаюче покоління, зокрема неповнолітніх, які мають стати майбутнім нашої держави. Однак за умови загострення соціальних проблем, безробіттям, низьким рівнем життя, падінням авторитету освітніх установ, кризи інституту сім'ї та сімейного виховання, придушення індивідуальності та ініціативності підлітка, браком доступних дозвільних закладів, дорослі досить часто використовують неповнолітніх для реалізації кримінальних інтересів [1, с. 71–73].

Гостро постала проблема щодо протидії злочинності неповнолітніх. З'являються тривожні відхилення в особистісному розвитку і поведінці підлітків, особливу тривогу викликають підвищена жорстокість, агресивність, цинізм тощо. З кожним роком кількість неповнолітніх правопорушників лише збільшується, а їх вік – зменшується. Зростає й агресивність протиправних дій, відбувається збільшення злочинів, вчинених у групах, зростає кількість злочинів із нанесенням тяжких тілесних ушкоджень, убивств, зґвалтувань тощо.

Необхідно пам'ятати, що кожний злочин неповнолітнього, враховуючи перспективу розвитку особи, несе потенційно значно вищу суспільну небезпеку, ніж у дорослої людини. За умови відсутності адекватного стимулювання поведінки неповнолітнього, протиправні прояви можуть проявитись як норми і будуть засвоєні як життєві цінності.

Неповнолітні злочинці – це особи, які мають звички, схильності та стійкі стереотипи антигромадської поведінки. Для них характерним є:

- демонстрація зневаги до норм загальноприйнятої поведінки (ненормативна лексика, поява в нетверезому вигляді,

приставання до громадян, псування громадського майна, хуліганство тощо);

- пристрасть до спиртних напоїв, наркотиків, азартних ігор;

- бродяжництво, систематичні втечі з дому, навчально-виховних та інших установ;

- ранні статеві зв'язки, статева розбещеність;

- частий прояв агресії, мстивості, жорстокості, насильства, зокрема в безконфліктних ситуаціях;

- навмисне створення конфліктних ситуацій, постійні конфлікти в сім'ї, тероризування батьків та інших членів сім'ї;

- культивування ворожнечі до інших груп неповнолітніх, що відрізняються соціально прийнятною поведінкою, дисциплінованістю, успіхами в навчанні;

- звичка до присвоєння всього, що залишено без нагляду, що можна безкарно відібрати в слабшої людини.

Майже для всіх неповнолітніх, які розпочали злочинне життя, вибір такого варіанту поведінки безпосередньо пов'язаний з особистісними деформаціями.

Деформації які відбуваються в ціннісно-мотиваційній сфері: з одного боку, відсутність інтересу до навчання чи продуктивності праці, а з іншого – гіперпотяг до відпочинку, проведення дозвілля, володіння модним одягом тощо. Метою злочинної поведінки стає задоволення гіпертрофованих потреб та інтересів, а також проведення дозвілля за вживанням алкогольних напоїв, наркотиків, вступом у сексуальні зв'язки тощо.

Під час характеристики поведінки неповнолітніх правопорушників як однієї з причин злочинної поведінки варто відзначити низький рівень інтелектуального розвитку, тобто можна говорити про недостатньо розвинену правосвідомість. Деформація правосвідомості (її недостатня розвиненість) призводить до порушення кримінально-правової або іншої правової заборони. Негативне ставлення до нормативно-правових заборон корелює в неповнолітніх установку на їх порушення.

У багатьох правопорушників значно деформована емоційна сфера, спостерігається емоційна «тупість», нечутливість до страждань інших, агресивність. Водночас проявляється емоційна невірноваженість, афективність, схильність до неадекватних реакцій у різних ситуаціях. Часто спостерігаються негативні зміни волі та вольових якостей.

Зазначені риси також можна зарахувати до найбільш поширених характерологічних рис неповнолітніх злочинців. Йдеться не про вікові особливості, які властиві підліткам загалом, а саме про криміногенні зрушення, деформації в морально-емоційній сферах, характерних саме для осіб, що вчиняють злочини.

Причини формування неповнолітніх злочинців загалом зрозумілі. Це негативні явища і процеси, які відбуваються в суспільстві на макро- та мікрорівнях. Вони мають певну специфіку, що пов'язана з особливостями соціально негативних потреб та інтересів неповнолітніх правопорушників. Найхарактернішими властивостями неповнолітніх є їх бажання утвердитись, почуття згуртованості, інтерес до забороненого «плоду» тощо.

Для підвищення ефективності попередження та протидії цій категорії злочинів необхідно детально дослідити особистість потерпілого (неповнолітнього, який був утягнутий у злочинну діяльність) та всі ті обставини, через які ця особа стала такою.

Згідно з сучасними даними, віктимність неповнолітніх визначають як здатність стати жертвою негативних явищ. Підліток нею ще не став, але в його особистості є певні якості, які роблять його, за певних обставин, жертвою.

Необхідно виділити декілька моментів віктимологічного характеру, що характеризують тих неповнолітніх, які частіше за інших потрапляють під вплив дорослих злочинців: по-перше, це підвищена сугестивність (схильність до навіювання), емоційна незрілість, фантазування; по-друге, послаблення опору в зв'язку з особливими обставинами (вік, схильність до вживання алкогольних напоїв чи наркотиків, до аморальної поведінки, антисуспільного способу життя, небажання навчатися та працювати, особливості родинних відносин); по-третє, неправильне чи спотворене оцінювання відносин із дорослими, які виділили їх з числа таких же неповнолітніх, приділили їм особливу увагу та довіру, водночас бажання неповнолітніх виділитись будь-яким чином зі свого оточення, у якому вони не є лідерами; по-четверте, неналежна поведінка неповнолітніх, які вживають спиртні напої, покинули навчання чи роботу, підтримують дружні відносини з тими, хто вчиняє правопорушення або перебували раніше в місцях позбавлення волі; по-п'яте, прагнення до отримання простих задовольень без визначеного вольового зусилля і праці; по-шосте, вибіркове або

зневажливе ставлення до загальнолюдських цінностей, неналежний рівень правосвідомості [2].

Схиляння неповнолітнього до злочинної діяльності негативно впливає на формування особистості підлітка, порушуючи його соціальні якості. Якщо ж соціальні якості особистості підлітка отримали неправильне формування і розвиток, а також певною мірою він піддався злочинному впливу, то формуються всі умови для того, щоб неповнолітній обрав злочинний шлях.

Для уникнення зазначених негативних явищ необхідним є послідовний процес виховання підлітка в сім'ї, школі, на виробництві. На жаль, цей процес здійснюється не завжди. Якщо на неповнолітнього хтось чинить явно негативний вплив, або його ігнорують як особистість, то психологічні якості його, як особи набувають антисоціальної спрямованості.

До основних причин зростання злочинності неповнолітніх можна зарахувати:

- незадовільні умови виховання дітей у багатьох сім'ях;
- слабка допомога батькам у педагогічному вихованні дітей і підлітків;
- незадовільні умови виховання в багатьох школах та інших дитячих установах;
- ЗМІ та Інтернет-ресурси, які майже позбавлені цензури;
- незадовільні умови виховання в позашкільних закладах;
- формалізм у діяльності громадських організацій, покликаних сприяти сім'ї, школі, дитячим установам, культурним та іншим установам у вихованні дітей і підлітків щодо питань попередження правопорушень неповнолітніх;
- недоліки в діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинністю неповнолітніх.

Критичним фактором постає також повна зневага до виховання дітей. Відсутність контролю з боку батьків найчастіше призводить до розвитку злочинних нахилів у них.

Підлітковий вік є перехідним, і пов'язаний з нелегкими перетвореннями в житті підлітка. В цей період підліток найбільш уразливий до негативних зовнішніх впливів, особливо в колі сім'ї.

Отже, антисоціальна поведінка неповнолітніх зумовлена впливом таких чинників: несприятливі соціальні умови, а особливо сімейні; індивідуальні особливості особистості

підлітка; безпосередній вплив однолітків чи дорослих, референтних груп; соціальна неконтрольованість.

Список використаних джерел

1. Бородавко О. С. Особливості соціалізації неповнолітніх та формування стійкості до негативних проявів / О. С. Бородавко // Соціологічні та філософські проблеми права очима молодих науковців та практиків : матеріали Всеук. прав. наук.-практ. конф. (Київ, 29 берез. 2012 р.). – Київ, 2012. – С. 71–73.

2. Агрессия и психическое здоровье : сб. статей / под ред. Т. Б. Дмитриевой, Б. В. Шостаковича. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 464 с.